

ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Розглянуто підходи до трактування сутності «економічної безпеки» та її складових, досліджено стан та основні проблеми техніко-технологічної складової економічної безпеки України.

The approaches to the interpretation of the concept of "economic security" and its components are considered. Condition and main problems of technical and technologies components of economic security Ukraine are investigated.

Ключові слова: економічна безпека, рівень економічної безпеки, техніко-технологічна складова, основні засоби, інвестиції, інновації.

Keywords: economic security, level of economic security, technical and technologies components, main assets, investments, innovations.

Подальший розвиток національної економіки значною мірою залежить від підвищення рівня її економічної безпеки, оскільки лише за такої умови може проводитись ефективна економічна політика, спрямована на забезпечення стійкого соціально-економічного зростання, підвищення якості життя населення та налагодження взаємовигідних міжнародних зв'язків. Будучи складною багатоелементною системою, економічна безпека потребує посиленої уваги до усіх її складових, ефективність функціонування яких і визначає ступінь можливості держави протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам.

Зростаюче значення новітніх технологічних рішень у виробництві сучасних конкурентоспроможних товарів та необхідність підвищення інноваційного рівня вітчизняної економіки, все більше актуалізує проблеми техніко-технологічної безпеки України.

Вагомий внесок у дослідження проблеми економічної безпеки зробили такі вітчизняні науковці, як: О.І. Барановський, В.Т.Білоус, І.Ф. Білько, З.С. Варналій, В.М.Геець, С.Г. Гордієнко, М.М. Єрмошенко, Я.А. Жаліло, В.І. Мунтіян, Г.А. Пастернак-Таранушенко, В.Т. Шлемко та інші. Серед російських учених найбільш відомими є праці Л.І. Абалкіна, О.А. Белькова, С.В. Блохіна, О.А. Кукліна, В.К. Сенчагова та інших. Проте, незважаючи на значний обсяг напрацювань в цій сфері, питання забезпечення належного рівня національної економічної безпеки і, в першу чергу, посилення її техніко-технологічної складової, й надалі залишаються актуальними.

Про це, зокрема, свідчать оприлюднені нещодавно дані Міністерства економічного розвитку і торгівлі України щодо динаміки рівня національної економічної безпеки (рис. 1).

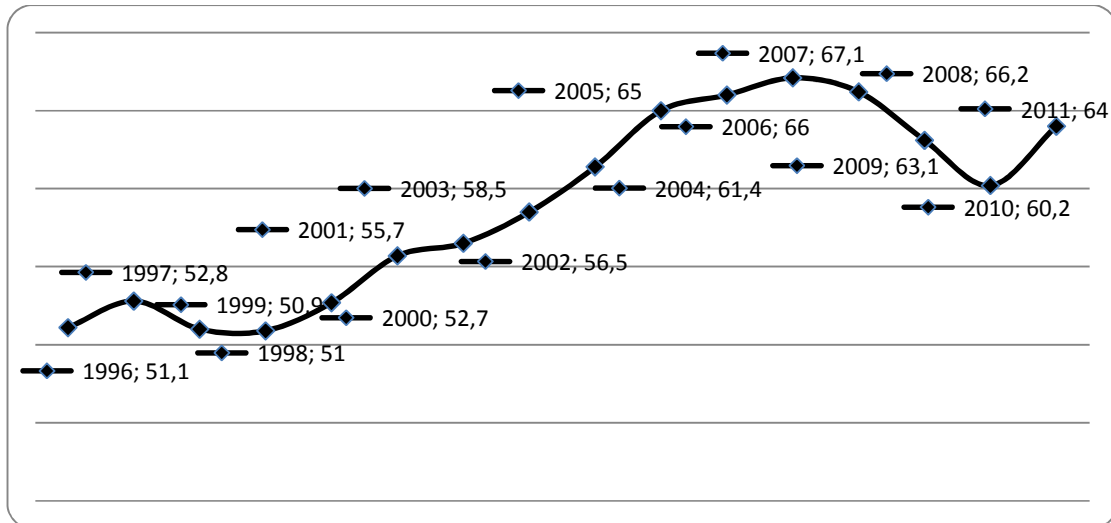

Рис. 1. Динаміка інтегрального показника рівня економічної безпеки України протягом 1996-2011 років [1].

Так, як видно з рис. 1, протягом усього періоду незалежності нашої держави і на даний час рівень національної економічної безпеки є невисоким і досить нестабільним. За 15 років (з 1996 по 2011 рр.) його величина зросла всього на 14% і на сьогодні становить тільки 64%. Це ще раз підтверджує необхідність здійснення детального дослідження ефективності функціонування всіх складових економічної безпеки й визначення на цій основі конкретних напрямків забезпечення зростання рівня економічної безпеки України.

Перш ніж перейти до аналізу однієї з найбільш важливих для України на даний момент складових економічної безпеки доцільно коротко зупинитися на сутності власне поняття «економічна безпека», а також чинників, які її формують. Загалом посилення уваги до питань економічної безпеки у світовому співтоваристві було пов'язане із наростанням та загостренням у минулому столітті кризових явищ як у світовій, так і національних економіках країн. Зокрема, в процесі пошуку кардинальних рішень, здатних вивести американську економіку з глибокої економічної кризи 1929-1933 рр. президентом США Ф.Рузвельтом вперше було застосоване поняття «економічна безпека» і створено Комітет з економічної безпеки, метою якого була нормалізація і стабілізація економічної та соціальної ситуації в країні. Нового імпульсу питання економічної безпеки набули у 1973-1979 рр., коли світ сколихнули енергетичні кризи, пов'язані із висуненням країнами-постачальниками енергоносіїв ультиматуму розвиненим країнам, а також подальшим припиненням постачання ними енергоресурсів, що стало причиною великих збитків і частково загальмувало економічний розвиток деяких країн Європи, США та Японії [2]. Це спонукало уряди розвинених країн до пошуку шляхів вирішення питань забезпечення економічної безпеки з метою уникнення у подальших взаєминах між країнами застосування подібних дій та створення механізмів подолання їх наслідків. Таким чином, у 1985 році

на 40 сесії Генеральної асамблеї ООН була прийнята резолюція «Міжнародної економічної безпеки», якою було надано офіційного статусу терміну «економічна безпека» і задекларовано необхідність сприяння забезпеченню міжнародної економічної безпеки для соціально-економічного розвитку та прогресу кожної країни.

В нашій державі активні дослідження сутності та складових економічної безпеки, формулювання концепції її забезпечення розпочались на початку 90-х років минулого століття та були обумовлені негативними наслідками трансформаційних процесів, викликаних прийняттям незалежності України, зокрема, погіршенням соціально-економічного становища країни, суттєвим послабленням її економічних позицій на міжнародній арені тощо.

З того часу термін «економічна безпека» міцно закріпився на законодавчому рівні та все частіше почав лунає в політичній дискусії. Так, зокрема, у Конституції України чітко зазначено, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу» [3, ст. 17].

Необхідно відзначити, що серед провідних науковців та фахівців, які займаються проблемами економічної безпеки, й досі немає єдиного підходу до визначення сутності даного поняття. Низка науковців Інституту економічного прогнозування на чолі з академіком В.М. Гейцем у своїй «Концепції економічної безпеки України» визначають, що економічна безпека становить спроможність національної економіки забезпечити свій вільний, незалежний розвиток і відображає здатність Української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз. Крім того, вона відбиває причинно-наслідковий зв'язок між економічною могутністю країни, її військово-економічним потенціалом та національною безпекою [4, с. 5].

Г.А. Пастернак-Таранушенко трактує економічну безпеку як «стан держави, за яким вона забезпечена можливістю створення та розвитку умов для гідного життя її населення, перспективного розвитку в майбутньому та зростанні добробуту її мешканців». В даному визначенні акцентується увага на необхідності посилення з боку держави безпеки кожного її суб'єкту, що в свою чергу сприятиме зміцненню її загального потенціалу.

Відомий вчений В.І. Мунтіян у своїй монографії «Економічна безпека України» зазначає, що економічну безпеку необхідно розглядати «як стан захищеності економічних інтересів особи, суспільства і держави, розвитку достатнього оборонного потенціалу, що сприяє стійкому й ефективному функціонуванню економіки в режимі розширеного відтворення; як створення передумов для підтримки і покращення рівня життя громадян, задоволення корінних національних інтересів у виробничо-економічній, фінансовій, зовнішньоекономічній, технологічній, енергетичній, продовольчій та інших субекономічних сферах» [5, с. 10].

Незважаючи на існуюче у фаховій економічній літературі різноманіття поглядів на сутність поняття «економічна безпека», всі науковці єдині у думці, що вона є

вирішальною, основоположною складовою національної безпеки країни, «... нехтування якою може призвести до катастрофічних наслідків: занепаду галузей, банкрутства підприємств і нарешті підриву системи життєзабезпечення нації з поступовою втратою суверенітету» [4, с. 5].

Важливе місце в дослідженні питань економічної безпеки займає класифікація її складових, яка дозволяє визначити існуючі загрози та є підґрунтям для створення ефективного механізму їх подолання. Так, Г.А. Пастернак-Таранушенко серед складових економічної безпеки виділяє такі, як демографічна, екологічна, харчова, ресурсна, енергетична, цінова, фінансово-грошова, політична, соціальна, кримінальна, медична [6, с. 28]. В.І. Мунтіян пропонує виокремлювати ресурсно-сировинну, енергетичну, фінансову, воєнно-економічну, інформаційну, технологічну, продовольчу, соціальну, демографічну, екологічну складові та тіньову економіку [5]. В свою чергу, М.М. Єрмошенко до економічної безпеки зараховує лише фінансову, внутрішньо- економічну та зовнішньоекономічну складові [7, с. 30]. Таким чином видно, що існує значна кількість підходів до виокремлення складових економічної безпеки країни й, в основному, це залежить від сфери наукових інтересів того чи іншого дослідника.

З позицій системного підходу, ефективність функціонування будь-якої системи буде порушена, якщо неефективно функціонує хоча б одна з її підсистем чи елементів. Зважаючи на те, що головним завданням економічної безпеки є досягнення сталого економічного зростання нашої держави, вважаємо, що однією з її основних, системоутворюючих складових є техніко-технологічна компонента, підвищення ефективності функціонування якої дозволить Україні позбутися ряду потенційних загроз, що ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів й створюють небезпеку для життєзабезпечення нації.

Стан техніко-технологічної складової України характеризується наявністю, динамікою використання та оновлення основних засобів вітчизняних підприємств, зокрема високотехнологічного та інноваційного обладнання, а також рівнем і тенденціями інвестування в основний капітал. Проте, фактичні статистичні дані свідчать про існування ряду негативних тенденцій в цій сфері.

Так, дані Державної служби статистики свідчать про те, що протягом останніх 10 років вітчизняна промисловість характеризувалася зниженням виробництва основних видів продукції. Як видно з графіка, представленого на рис. 2, зниження темпів виробництва як у добувній, так і в переробній промисловості України розпочалося з 2007 року й найнижчих своїх значень досягло у 2009 році. Тоді виробництво продукції переробними підприємствами становило 73,5% від рівня 2008 року, а добувними – 89,4% [8]. Протягом 2010-2011 рр. вдалося вийти на темпи зростання 2004 року, однак загальний тренд динаміки індексу промислового виробництва в Україні свідчить про його сталу тенденцію до зниження.

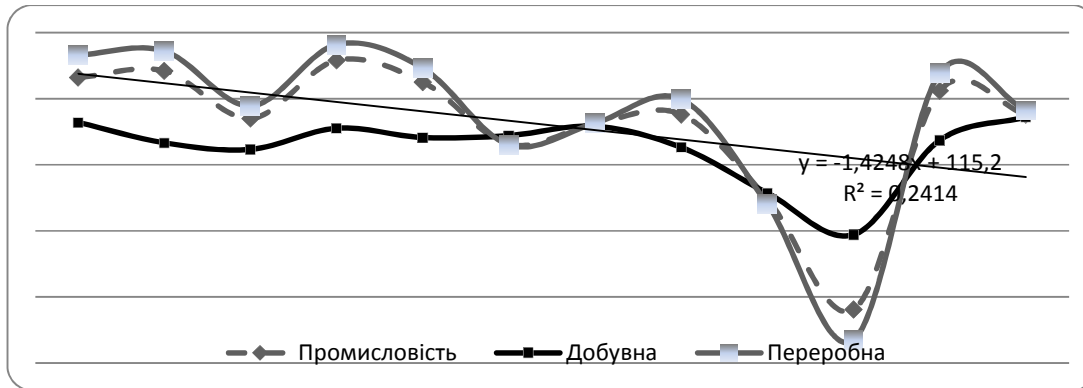

Рис. 2. Динаміка індексу виробництва промислової продукції в Україні (% до попереднього року) [8].

Тривале згортання виробництв наукомістких видів продукції, що визначають технічний і технологічний рівень виробництва (насамперед, машинобудування), значно звузило технологічну базу для оновлення парку машин і устаткування, впровадження нових технологій. Так, рівень зносу основних засобів промисловості на кінець 2010 року становив 63%, в тому числі на підприємствах добувної промисловості він в середньому становив близько 48%, а на переробних підприємствах – аж 66,8% [9].

Негативною тенденцією щодо забезпечення належного рівня національної економічної безпеки є поступове скорочення інвестицій в основний капітал, яке спостерігається протягом останніх років. Разом з тим, розвиток виробництва та випуск конкурентоспроможної продукції вітчизняними підприємствами може підтримуватися тільки за рахунок інтенсифікації відтворювальних процесів.

Незважаючи на те, що загальний обсяг інвестицій в основні засоби у 2008 році порівняно з 2007 роком зріс на 44595 млн.грн., темпи даного зростання уповільнилися і склали тільки 97,4% рівня попереднього року. У 2009 році взагалі відбулось скорочення обсягу інвестицій на 81304 млрд.грн., що відповідно склало лише 58,5% від рівня попереднього року. З 2010 року й до тепер ситуація в цій сфері залишається складною. Щодо джерел фінансування оновлення основних засобів необхідно зазначити, що у 2010 році за рахунок власних коштів підприємств було профінансовано тільки 55,7% інвестицій в основні засоби. Крім того, питома вага даного джерела є найнижчою за останні 10 років. Кошти іноземних інвесторів, спрямовані на підвищення техніко-технологічного рівня вітчизняного виробництва протягом 2010 року скоротилися вдвічі у порівнянні з 2009 роком. Надалі значну надію підприємства покладають на банківські кредити та інші позики [10].

Запорукою підвищення рівня економічної безпеки країни є темпи впровадження інновацій безпосередньо у процес виробництва. Необхідно відзначити, що протягом 2008-2010 рр. рівень інноваційної активності підприємств зріс на 3% (табл. 1). Проте таке зростання відбулося за рахунок збільшення використання у виробничо-

господарській діяльності підприємств маркетингових та організаційних інновацій, натомість на 1,8% зменшилась кількість підприємств, що займалися впровадженням у виробничий процес технологічних інновацій.

Таблиця 1. Розподіл підприємств і організацій за типами інновацій (% до загальної кількості) [11]

	2008	2010
Загальна кількість підприємств і організацій	100,0	100,0
Інноваційно активні	18,0	21,0
займалися технологічними інноваціями	11,6	9,8
займалися продуктовими інноваціями	7,5	5,8
займалися процесовими інноваціями	8,4	7,6
займалися маркетинговими інноваціями	10,5	12,5
займалися організаційними інноваціями	8,1	10,2
Не займалися жодною з інновацій	82,0	79,0

В загальній кількості підприємств, що займалися технологічними інноваціями помітно зросла частка підприємств, що відносяться до сфери інформатизації, а саме з 21,7% у 2008 р. до 31,8% у 2010. Зросла кількість інноваційних підприємств у фінансовій сфері – з 19,7% до 25,6%, оптовій торгівлі – з 15,9% до 20,6% та інших послугах – з 16,0% у 2008 р. до 19,9% у 2010 р. Третина всіх інноваційних витрат вітчизняних підприємств була спрямована на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення для виробництва нових або значно поліпшених товарів і послуг.

Одним із негативних чинників, що стримує посилення техніко-технологічного рівня національної економіки є використання на вітчизняних підприємствах застарілих технологій. Так, у 2010 році їх середній вік становив 5,4 року. Використання найстаріших з них (технології віком більше 10 років) припало якраз на промислові підприємства, зокрема, хімічні, металургійні і т.п. В той час, як на підприємствах торгівлі, з ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку 53,3% всіх застосовуваних технологій складають ті, вік яких менше 3 років [12].

Запорукою посилення техніко-технологічної складової економічної безпеки будь-якої країни є підвищення рівня її винахідницької активності. Так, відомий науковець Б. Санто зазначав, що: «за одне десятиліття співвідношення факторів економічного зростання у розвинених країнах змінилося до такого рівня, що у глибинній якісній зміні не залишилося сумнівів: всього чверть приросту зобов'язана так званим матеріальним капіталовкладенням, третина – підвищенню кваліфікації робочої сили і понад 40% - використанню новітніх результатів наукових досліджень, відкриттів та винаходів, технологічних інновацій» [13, с. 233-234].

Аналіз даних щодо створення та використання передових виробничих технологій показав, що їх обсяг з року в рік поступово знижується. Так, у 2010 р. на нові

технології було отримано 617 охоронних документів в той же час у 2005 р. їх кількість становила 1020 [12; 14, с. 217]. Із загальної кількості отриманих у 2010 р. патентів - 166 припадало на винаходи, 407 – на корисні моделі, 44 – на промислові зразки.

Таким чином, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що в техніко-технологічній сфері існує реальна загроза економічній безпеці України. Для подолання цієї негативної ситуації, необхідною є розробка дієвого механізму, який би забезпечував збереження граничнодопустимого рівня техніко-технологічного розвитку промислового виробництва та стимулював попит та новітні технології та інновації в реальному секторі економіки.

Література

1. Стан економічної безпеки України у 2011 році // Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>
2. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: Монографія. - К.: Київський економічний інститут менеджменту, 2003. - 320 с.
3. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 1997. – 80 с.
4. Концепція економічної безпеки України / Ін-т екон. прогнозування; кер. проекту В.М. Геєць. – К.: Логос, 1999. - 56 с.
5. Мунтіян В.І. Економічна безпека України: моногр. / В.І. Мунтіян. – К.: КВІЦ, 1999. – 464 с.
6. Пастернак-Таранушенко Г.А. Результаты исследования путей обеспечения экономической безопасности Украины / Г. Пастернак-Таранушенко // Экономика Украины. – 1999. – № 2. – С. 21–28.
7. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави : національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 309 с.
8. Таблиця «Індекси промислової продукції в Україні»: [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
9. Таблиця «Наявність і стан основних засобів за 2010 рік»: [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
10. Таблиця «Інвестиції в основний капітал за джерелами фінансування (2002-2010 рр.)»: [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
11. Доповідь «Обстеження інноваційної діяльності в економіці України за період з 2008-2010 років (за міжнародною методологією)»: [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
12. Доповідь «Створення та використання передових виробничих технологій на підприємствах України у 2010 році»: [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
13. Санто Б. Инновация как средство экономического развития: Пер. с венг. / Общ. ред. и вступ. ст. Сазонова Б. – М.: Прогресс, 1990. – 296 с.
14. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: в 3-х томах. / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка/ – Т.2:Інноваційно-технологічний розвиток економіки. – К.: Фенікс, 2007. – 564 с.